

12 EYLÜL SONRASINDA İŞÇİ ÇIKARMA YASAĞI

Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt XXII, Sayı 205, Ocak-Şubat-Mart 1998

Yıldırım Koç

12 Eylül 1980, Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi tarihinde bir dönüm noktasıdır. İşçi sınıfı ve sendikacılık hareketi, daha önceki onyıllarda çeşitli ekonomik, toplumsal ve siyasal güç dengeleri ve mücadeleler sonucunda elde ettiği hak ve özgürlüklerin büyük bir bölümünü önce fiilen, sonra da hukuken elinden kaçırdı ¹. Çok sayıda işçi ve memur, Sıkıyönetim Komutanlıkları tarafından işten çıkarıldı. “1402’lik” diye bir kavram doğdu ².

Bu uygulamaların üstünden yıllar geçtikten sonra, bu dönemin kayıplarına ilişkin çok yayın çıktı. 1982 yılında yayınlanan **24 Ocak Kararları ve Çalışma Yaşamındaki Gelişmeler (1980-1982)** kitabıyla kayıpları o dönemde dile getirmeye çalışmış biri olarak, bugün, askeri yönetim döneminin olumlu bir uygulamasının incelenmesini de gerekli görüyorum.

Geçmişteki bu uygulama, Türkiye’nin iş güvencesi konusundaki 158 sayılı ILO Sözleşmesini onayladığı ve ancak hükümetlerin iç mevzuatımızı bu uluslararası belgeye uygun hale getirmeme konusunda kararlı davrandığı günümüzde daha da önem kazanmaktadır.

Tüm ülkede 14 Eylül 1980’den 1983 yılı sonuna ve sıkıyönetim uygulanan illerde de 1984 yılı Ekim ayı sonuna kadar süren bu uygulama, geçerli bir nedene dayanmadan işçi çıkarılmasının yasaklanmasıdır. Bu yasak, 158 sayılı ILO Sözleşmesinin öngördüğünden daha da kapsamlı ve geniştir. Geçerli bir nedene dayanmadan işten çıkarılan işçi işe iade edilmektedir. Gerekli izni almadan işten işçi çıkaran işverenlere de hapis cezası uygulanmaktadır.

Bu arada, dönemin Çalışma Bakanı Prof.Dr.Turhan Esener tarafından hazırlanan iş güvencesi yasa tasarısı da unutulmamalıdır. Tasarı, Sayın Esener’in tüm çabalarına karşın, Bakanlar Kurulu’ndan geçirilememiştir ³.

Bugün birçok insanın anımsamadığı işçi çıkarma yasağı, işçilerin 12 Eylül’e tepkileri değerlendirilirken gözönünde tutulması gereken önemli noktalardan da biridir.

Milli Güvenlik Konseyi, 14.9.1980 tarihindeki 3 numaralı Kararıyla, grev ve lokavtı ertelenen işyerlerinde işçi çıkarılmasını kısıtladı. Karar şöyleydi:

“1. Tüm grev ve lokavtlar ikinci bir karara kadar ertelenmiştir.

Grev ve lokavtı ertelenen işyerlerinde; erteleme süresince işçinin kendi isteği, ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ile sağlık sebepleri dışındaki herhangi bir nedenle işçi işten çıkarılmayacaktır...”

Milli Güvenlik Konseyi’nin 15 numaralı Bildirisi de şöyleydi:

“3. Tüm grev ve lokavtlar ikinci bir karara kadar ertelenmiştir.

Grev ve lokavtı ertelenen işyerlerinde; erteleme süresince işçinin kendi isteği, ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ile sağlık sebepleri dışındaki herhangi bir nedenle işçi işten çıkarılmayacaktır.”

Genelkurmay Sıkıyönetim Askeri Hizmetler Koordinasyon Başkanlığı’nın 11 Aralık 1980 tarihli açıklaması ⁴ ile ilk kez gündeme gelen bu uygulamaya çeşitli açılardan açıklık getirildi:

¹ Bu dönemdeki kayıplar için bkz. Y.Koç, **24 Ocak ve Çalışma Yaşamındaki Gelişmeler (1980-1982)**, Yol-İş Fed.Yay., Ankara, 1982, 171 s.; Y.Koç, **Teslimiyetten Mücadeleye TÜRK-İŞ (1980-1992)**, Öteki Yay., Ankara, 1995, s. 32-36.

² Yazar ve eşi de “1402’lik”tir.

³ **Cumhuriyet**, 1.11.1984.

⁴ Bu yıllarda bu nitelikteki açıklamalar, gereğinin yapılması için, tüm sendikalara gönderiliyordu. 1982 yılında TÜRK-İŞ Genel Eğitim Sekreteri olan Kaya Özdemir, işçi çıkarılmasının yasaklanması konusunda şunları söylüyordu: “12 Eylül’den sonra bazı işkollarında işçi çıkarmalarının yoğunlaşması üzerine, TÜRK-İŞ olarak, konuyu bir taraftan

“1. Bazı kamu ve özel işyerlerinde, Konsey karar ve bildirimlerindeki esaslara uyulmayarak işçilerin işlerine son verildiği Sıkıyönetim Komutanlıklarına yapılan sözlü ve yazılı başvurulardan anlaşılmaktadır.

2. 15 numaralı Milli Güvenlik Konseyi Bildirisiyle düzenlenen işçilerin işlerine son verilmesi işlemi, temel kural işçilerin kendi isteği, ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan halleri ve sağlık sebepleri dışında işten çıkarılmamalarıdır.

3. Normal emeklilik, belirli süreli hizmet akidlerinin bitişi ve benzeri durumlarla hükümetin tetkikine bağlı işyerlerinin kapanışı da 15 numaralı bildiriye uygun işçi çıkarma nedenleri arasındadır.

4. Yukarıda açıklanan haller dışında işten çıkarma işlemi yapılmayacak, 12 Eylül 1980 tarihinden sonra bu koşullara uymayan işten çıkarılmış işçiler talepleri halinde işlerine geri alınacaklardır.

5. Ancak genel güvenlik, asayiş, kamu ve iş düzeni açısından çalışmaları sakıncalı görülenlerle hizmetleri yararlı olmayan işçilerin işlerine son verilmesi, işverenlerin durumu delilleriyle birlikte Sıkıyönetim Komutanlıklarına bildirmeleri ve alacakları cevaba göre olacaktır.

6. Yukarıdaki esaslara riayet etmeyen işverenler hakkında Sıkıyönetim Komutanlıklarınca 1402 sayılı Sıkıyönetim Yasasına göre işlem yapılacaktır.”

Bu arada, işverenler, İş Yasası'nın 16. ve 17. maddelerini kullanmaya başladılar⁵. İşçiler üzerinde istifa baskısı da arttı. Ancak bazı durumlarda, bu uygulamaya başvuran işverenler tutuklandı. Örneğin, Aydın Tekstil Fabrikası Yönetim Kurulu Başkanı Mevlüt Şahinci ve Genel Müdür Örsdemir Balkan, 1981 yılının ilk aylarında 150 dolayında işçiyi baskı kullanarak işyerinden istifa ettirdiler. İşçilerin 50'si bu kişileri Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı'na şikayet etti. Askeri savcılık dava açtı. Bu iki kişi tutuklandı⁶. İzmit'te Türk Pirelli Fabrikası'nda çalışan 52 işçi, 1981 yılı Nisan ayı başlarında, fabrika yöneticilerinin istifa etmeleri yolundaki baskılarıyla karşılaştılar. İşçiler durumu Bölge Çalışma Müdürlüğü'ne bildirdiler. Bunun üzerine işçiler işten çıkarıldı. İşten çıkarılan işçiler Sıkıyönetim Komutanlığı'na ve Bölge Çalışma Müdürlüğü'ne başvurdu. Bölge Çalışma Müdürlüğü müfettişlerinin yaptığı inceleme sonucunda, 52 işçi işe döndürüldü. Ayrıca, işçilerin haksız yere işten çıkarılmasından sorumlu görülen Fabrika İmalat Müdürü Erkut Şendil, İmalat Müdür Muavini Murat Türkan ve Personel Şefi Muhittin Kıziler de Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından gözaltına alındı⁷.

Genelkurmay Başkanlığı'nın 25.2.1981 gün ve AD.MÜŞ.7130/131-81 sayılı emri ile işçi çıkarma yasağının fiili kapsamı genişletildi. Grevlerin ertelenmesi durumunda uygulanan yeni düzenleme, grev yasağı kapsamı olarak yorumlanarak, tüm işyerlerini içerecek biçimde yaygınlaştırıldı. Günün koşullarında hiçbir hukukçu, grevin ertelendiği işyerlerinin grevlerin yasaklandığı işyeri anlamına gelmediğini ileri süremedi. İlgili emir şöyleydi:

“1. M.G.K.'nin 15 numaralı bildirisinde ‘tüm grev ve lokavtlar ikinci bir karara kadar ertelenmiştir,’ denildiğine göre, bu bildiri yürürlükten kaldırılıncaya kadar işyerlerinde grev ve lokavt uygulamasına olanak yoktur. Bildiri ile sadece o tarihte grev ve lokavt ilan edilen işyerleri kastedilmemiş, tüm işyerlerinde grev ve lokavta gidilemeyeceği ifade edilmek istenilmiştir. Bu nedenle, bildiri kapsamı dışında kalan hiç bir işyeri bulunmamaktadır.

2. Grev ve lokavt ertelenen işyerlerinde işçilerin hangi nedenlerle işten çıkarılabilecekleri aynı bildiri ile;

- (a) İşçinin kendi isteği,**
- (b) Ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller,**
- © Sağlık nedenlerine inhisar ettirilmiştir.**

3. Sıkıyönetim Askeri Hizmetler Koordinasyon Başkanlığı'nın konuya ilişkin bildirimlerinde;

- (a) Normal emeklilik,**
- (b) Belirli süreli hizmet akidlerinin bitişi ve benzeri durumlar,**
- © Hükümetin tetkikine bağlı işyerlerinin kapanışı**

kamuoyuna intikal ettirirken, diğer taraftan MGK ve ilgili makamlara götürmüştük. Haklılığımız kabul edilmiş olacak ki, MGK'nin direktifi ile Askeri Hizmetler Sıkıyönetim Koordinasyon Kurulu Başkanlığı işçilerin işten çıkarılmalarını engelleyici hükümler getirdi.” (Yankı, 7.2.1982.)

⁵ Cumhuriyet, 19.12.1980.

⁶ Cumhuriyet, 28.4.1981.

⁷ Cumhuriyet, 14.5.1981.

gibi hallerde 15 numaralı bildiriye uygun işten çıkarmalar olduğu, ayrıca işverenlerin durumu delilleri ile birlikte Sıkıyönetim Komutanlıklarına bildirmeleri ve alacakları cevaba göre;
(i) Genel güvenlik, asayiş, kamu ve iş düzeni açısından çalışmaları sakıncalı görülenlerle,
(ii) Hizmetleri yararlı olmayan işçilerin, işlerine son verebilecekleri açıklanmıştır.

4. Bir başvuru üzerine, Çalışma Bakanlığı'na yazılan ilgi (a) yazıda, işyerinin daraltılması, ekonomik zorunluluklar sonucu işçi miktarının azaltılması veya işin niteliğinin değiştirilmesi gibi nedenlerle işçi çıkarmanın, işverenlerin durumu delilleri ile birlikte Sıkıyönetim Komutanlıklarına bildirmeleri şartı ile ve alacakları cevaba göre, mümkün olabileceği belirtilmiştir.

5. Bu durum karşısında;

a. İşçi çıkarmanın yukarıda açıklanan kayıt ve şartlarla mümkün olabileceği, bunun dışında işçi çıkarılamayacağı,

b. Bu haller dışında işçi çıkaran ilgililer hakkında, bildirilere aykırı davranmak suçundan soruşturma açılması gerektiği düşünülmektedir.”

Genelkurmay Başkanlığı 17.6.1981 tarihinde Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği, Adalet Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı ve Sıkıyönetim Komutanlıklarına yazdığı AD.MÜŞ.2723-81/Huk.İş. sayılı yazısında, işten çıkarma istisnalarının genişletilmesi konusunda görüş istedi⁸. Bu yazıda şöyle deniliyordu:

“Ayrıca, işçilerin işten çıkartılması konusunda ilgi (l) Bildiri, ilgi (j) Karar ve ilgi (o) emir esasları dairesinde uygulamaya devam edilmekle birlikte, talep ve pazarlama imkanlarının kısıtlılığı yüzünden stokların had safhaya ulaşmış olması gibi nedenler ile, işyerini ciddi ekonomik güçlüklerle maruz bıraktığı delillerle sabit olan diğer nedenlerin, işçilerin işten çıkartılması nedenleri arasına alınıp alınmaması veya bu durumda olan teşebbüs sahiplerinin işçilere belli sürelerle ücretsiz izin verip verememesi,

hususları ile önemli görülen diğer sorunlara ilişkin görüş ve önerilerin 15 Temmuz 1981 tarihine kadar Genelkurmay Başkanlığına gönderilmesini arz ederim.”

Genelkurmay Başkanlığı, 7 Eylül 1981 tarihli “Sendikal Çalışmaların Sınırlarının Yeniden Belirlenmesine İlişkin Yazısı”nda (No.AD.MÜŞ:2723-81/Huk.İş.)⁹ “ekonomik zorlukları bulunan işyerleri ile ilgili yasal düzenlemelere ait çalışmalar başlatılmış olup halen devam etmektedir,” deniliyordu.

Bu arada, geçici işçilerin işten çıkarılıp çıkarılamayacağı sorunu ortaya çıktı. Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 21.8.1981 tarihli yazısında bu sorun şöyle ele alınıyordu:

“Geçici işçilerin işe alınmaları ve iş bitiminde işten çıkarılmaları, ilgi (a) Bildiri ve Karar, (b) açıklama ve © emir kapsamına girmemekte olup, bu işçilerin işe alınmaları ve işten çıkarılmaları konularında Komutanlığın izni gerekmemektedir.

“Bu itibarla, geçici işçilerin, işe alınmaları ve işten çıkarılmalarının iş mevzuatı ve toplu iş sözleşmesi hükümlerine uygun olarak çalışma şartları ve iş sürelerini belirleyen işçi ve işveren arasında yapılacak iş sözleşmesi esaslarına göre yapılmasını, bu konuda Komutanlığa müracaat edilmemesini rica ederim.”

Bu arada gerekli izni almadan işçi çıkaran bazı işverenler çeşitli sorunlarla karşılaşmaya başladılar.

12 Eylül darbesinin ardından İzmir Belediye Başkanlığına Cahit Günay atanmıştı. Cahit Günay, göreve gelmesinden sonra bir komisyon kurarak işçilerin durumunu inceletmiş ve 12 Eylül öncesindeki olaylara karıştıkları iddiasıyla 300 işçiyi tazminatları ödenerek işten çıkarmıştı. İşçilerin yaptığı başvuru üzerine Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından incelendi. 300 işçinin hiçbirinin siyasi olaylara karışmadığı; yalnızca 3'ünün diğer suçlardan dolayı hüküm giymiş olduğu belirlendi. Bunun üzerine 297 işçi, almış oldukları tazminatı geri ödemek koşuluyla, yeniden işbaşı yaptı¹⁰.

⁸ Bu yazı, TÜRK-İŞ'in 13.8.1981 gün ve 81-2490-29 sayılı yazısıyla tüm Genel Başkanlıklara bilgi için gönderildi (s.8).

⁹ Bu yazı, TÜRK-İŞ'in 16.12.1981 gün ve 81-3666/29 sayılı yazısıyla tüm Genel Başkanlıklara gönderildi (s.10).

¹⁰ Günaydın, 13.7.1981.

Bu arada gerekli iznin alınarak işçilerin işten çıkarıldığı durumlar da vardı. Örneğin, Bursa'daki Oyak-Renault Fabrikası, piyasa koşullarındaki olumsuz gelişmeleri gerekçe göstererek işçi çıkartma izni istedi. Gereken izin verildi ve 677 işçi işten çıkarıldı¹¹. Buna karşılık, TOFAŞ Otomobil Fabrikası, 360 işçinin çıkarılması için izin istemesine karşın, izin alamadı¹².

İşverenler bu uygulamalardan yakınmaya başladılar. Örneğin İstanbul Sanayi Odası Başkanı Şaban Çavuşoğlu, 1981 yılı Haziran ayı ortalarında yaptığı bir açıklamada şunları söyledi: "İşyerlerinden işçi çıkarılmaması kararını ters görmekteyim. İşçi çıkarmama serbest ekonomi kurallarına ters düşen bir uygulamadır; bu bir nevi özel kesim KİT'leri oluşturmaktadır."¹³ Başbakan Yardımcısı Turgut Özal ise, 1981 yılı Ağustos ayı sonlarında yaptığı bir açıklamada, işçi çıkarmanın artık serbest bırakılması gerektiğini savunuyordu¹⁴.

Haksız yere işten çıkarılan işçilerin işyerine dönmelerine ilişkin bir örnek Konya Karaman'da yaşandı. 1981 yılı Eylül ayında özel sektöre ait bir işyerinde işten çıkarılan 11 işçi, Sıkıyönetim Komutanlığı'na başvurdu. Çalışma Bölge Müdürlüğü'nün yaptığı incelemede işçilerin itirazlarının yerinde olduğu belirlendi. Bunun üzerine işçilere Kasım ayı sonlarında işbaşı yaptırıldı¹⁵.

Uşak YSE İl Müdürlüğünde çalışan bir işçi geçmişte gözetim altına alınmıştı. Ancak YSE İl Müdürü, serbest bırakılan işçinin işe başlamasına 1981 yılında engel oldu ve hizmet akdini feshetti. Bu uygulamadan zarar gören işçi, Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı'na başvurdu. Sıkıyönetim Komutanlığı 1 No.lu Askeri Mahkemesi YSE İl Müdürü'nü suçlu buldu¹⁶.

İzmir'deki Pamuk Mensucat Fabrikası'ndan 400 işçi 1981 yılı sonlarında işten çıkarıldı. İşçilerin yaptığı başvuru üzerine durum Bölge Çalışma Müdürlüğü tarafından incelendi. Bölge Çalışma Müdürlüğü, 27 Kasım 1981 tarihli raporunda, işçi çıkarmanın Millî Güvenlik Konseyi'nin 3 No.lu bildirisine aykırı olduğu kararına vardı ve işçilerin yeniden işbaşı yaptırılmalarını istedi¹⁷. Aynı günlerde Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı, MGK bildirisine aykırı olarak işten işçi çıkaran Celalettin Düzgün ve arkadaşları, Cevdet Kargülle, Hüsnü Demirkan, Galip Bülent Çoker, Gültekin İşler, A.Vahit Başgöz, Ali Seyfioğlu, İlhan Ergün, R.Kapıcıoğlu, Fahrettin Tekinalp ve ayrıca Grand Otel, Balın Oteli ve Elize Pavyon işverenleri hakkında soruşturma açtı¹⁸.

Genelkurmay Başkanlığı'nın 8.2.1982 gün ve AD.MÜŞ:2983-2723-80/Huk.İş. sayısı yazısı ile, o tarihe kadarki uygulamalar ışığında, işten çıkarmaya ilişkin kurallar şöyle özetleniyordu :

"1. İşyerlerinde işçilerin işten çıkarılmaları ilgi (a, b ve d) ile düzenlenmiş olup, ilgi (d) bildiriden bir suret gönderilmiştir.

2. Anılan düzenlemelerin incelenmesinden anlaşılacağı üzere; işçilerin kendi isteği, ahlak ve iyiniyet kurallarına uymayan halleri, sağlık sebepleri, normal emeklilik, belirli süreli hizmet akitlerinin bitişi ve benzeri durumlarla, hükümetin tetkikine bağlı işyerlerinin kapanışı gibi nedenlerle işten çıkarılmalarında, Sıkıyönetim Komutanlıklarının tasvibinin alınmasına gerek bulunmamaktadır.Fakat müracaat üzerine, bir işçinin bu nedenlere uygun olarak işten çıkarılıp çıkarılmadığı hususunun Sıkıyönetim Komutanlıklarınca araştırılması ve aykırı davranışları görülen işverenler hakkında yasal işlem yapılması doğaldır.

3. Ancak genel güvenlik, asayiş, kamu ve iş düzeni açısından çalışmalarını sakıncalı görülenlerle hizmetleri yararlı olmayan işçilerin işlerine son verilmesi, işverenlerin durumu delilleriyle birlikte Sıkıyönetim Komutanlıklarına bildirmeleri ve alacakları cevaba göre mümkün olabilecektir.

4. Yukarıda açıklanan düzenlemeler dışında ve ilgi © ekinde belirtildiği şekilde herhangi bir düzenleme yapılmamış, ilgi (e) ile işçi-işveren ilişkileri açıklığa kavuşturulmuştur.

5. Sıkıyönetim Komutanlıklarının onayına tabi işten çıkarmalarda, işlem Sıkıyönetim Komutanınca onaylanıncaya kadar işten çıkarılması istenilen işçinin 'ücretli izinli' sayılması uygun mütalaa edilmektedir."

¹¹ Cumhuriyet, 28.6.1981.

¹² Günaydın, 16.6.1981.

¹³ Milliyet, 16.6.1981.

¹⁴ Cumhuriyet, 31.8.1981.

¹⁵ Milliyet, 1.12.1981.

¹⁶ Cumhuriyet, 19.9.1981.

¹⁷ Cumhuriyet, 14.12.1981.

¹⁸ Cumhuriyet, 2.10.1981.

Genelkurmay Başkanlığı 21 Mayıs 1982 günü Çalışma Bakanlığı'na gönderdiği bir yazı ile, işçi çıkarma konusundaki düzenlemeleri özetledi ve konuya daha da açıklık getirdi¹⁹:

“(1) Milli Güvenlik Konseyinin 3 numaralı Kararı ve 15 numaralı Bildirisi ile tüm grev ve lokavtlar 2nci bir karara kadar ertelenmiş ve grev ve lokavtı ertelenen işyerlerinde; erteleme süresince işçinin kendi isteği, ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ile sağlık sebepleri dışındaki herhangi bir nedenle işten çıkarılması yasaklanmıştır. İlgili (a) (Genelkurmay Başkanlığı'nın 11.12.1980 günlü yazısı) ile konuya açıklık getirilerek; normal emeklilik, belirli süreli hizmet akitlerinin bitişi ve benzeri durumlar ile hükümetin tetkikine bağlı işyerlerinin kapanışı gibi hallerin de 3 numaralı Karar ve 15 numaralı Bildiriye uygun işten çıkarmalar olduğu vurgulanmış, genel güvenlik, asayiş, kamu ve iş düzeni açısından çalışmaları sakıncalı görülenlerle, hizmetleri yararlı olmayan işçilerin işlerine son verilmesi için, işverenin durumu delilleriyle birlikte Sıkıyönetim Komutanlıklarını bildirmeleri ve alacakları cevaba göre işlem yapmaları duyurulmuştur.

(2) Bu düzenlemelere rağmen, konu ile ilgili başvurular devam edegelmiş ve bir başvuru üzerine Çalışma Bakanlığı'na yazılan ilgili (b) yazıda (Genelkurmay Başkanlığı'nın 18.2.1981 günlü yazısı); işyerinin daraltılması, ekonomik zorunluluklar sonucu işçi miktarının azaltılması veya işin niteliğinin değiştirilmesi gibi nedenlerle işçi çıkarmanın, işverenlerin durumu delilleriyle birlikte Sıkıyönetim Komutanlıklarına bildirmeleri şartıyla ve alacakları cevaba göre mümkün olabileceğinin düşünüldüğü belirtilmiştir.

(3) İşçi-işveren ilişkileri, ilgili © (Genelkurmay Başkanlığı'nın 7.9.1981 günlü yazısı) ile açıklığa kavuşturulmuş ve bunun 7-1 maddesinde ‘...yargı organlarına başvurmak hakkı saklı kalmak koşuluyla, toplu iş sözleşmeleri veya kanunla düzenlenen çalışma şartlarının tek taraflı olarak ihlal edildiği konusundaki şikayetler, bundan böyle yetkili sendika veya işçiler tarafından yazılı olarak işyerinin bağlı bulunduğu bölge çalışma müdürlüğüne yapılacak ve bu şikayetler iş müfettişleri tarafından en kısa zamanda incelenerek sonucu Çalışma Bakanlığına gönderilecek, Bakanlık gerekli değerlendirmeyi yaptıktan sonra görüşünü ilgili Sıkıyönetim komutanlığına bildirecektir,’ denilmek suretiyle şikayetlerin incelenmesi hususunda prosedür tesbit edilmiştir.

(4) Başbakanlığın ilgili (e) yazısı (Başbakanlığın 14.1.1982 günlü yazısı) üzerine, ilgili (f) (Genelkurmay Başkanlığı'nın 8.2.1982 günlü yazısı); işçilerin kendi isteği, ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan halleri, sağlık nedenleri, normal emeklilik, belirli süreli hizmet akitlerinin bitişi ve benzeri durumlarla, hükümetin tetkikine bağlı işyerlerinin kapanışı gibi nedenlerle işten çıkarılmalarında Sıkıyönetim Komutanlıklarının onayının alınmasına gerek bulunmadığı, fakat müracaat üzerine bir işçinin bu nedenlere uygun olarak işten çıkarılıp çıkarılmadığı hususunun Sıkıyönetim Komutanlıklarınca araştırılması ve aykırı davranışları görülen işverenler hakkında yasal işlem yapılmasının doğal olduğu, ancak genel güvenlik, asayiş, kamu ve iş düzeni açısından çalışmaları sakıncalı görülenlerle, hizmetleri yararlı olmayan işçilerin işine son verilmesinin, işverenlerin durumu delilleriyle birlikte Sıkıyönetim Komutanlıkları bildirmeleri ve alacakları cevaba göre mümkün olabileceği, Sıkıyönetim Komutanlıklarının onayına tabi işten çıkarmalarda, işlem Sıkıyönetim Komutanınca onaylanıncaya kadar işten çıkarılması istenen işçinin ‘ücretli izinli’ sayılmasının uygun mütalaa edildiği belirtilmiştir. Bu yazıda ilgili ©’de bir değişiklik yapılmadığı ve 4. Maddesinde ilgili ©’ye atıfta bulunulduğu halde Çalışma Bakanlığı'nın ilgili ©’nin 7-1 maddesi gereğince görüş bildirmede Sıkıyönetim Komutanlıklarının müracaatlarından anlaşılmaktadır.

(5) Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi konunun, yapılan muhtelif düzenlemeler ve yazışmalarla berraklığını kaybettiği, farklı uygulamalara ve kamuoyunda tartışmalara neden olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle M.G.Kon.Gnl.Sekreterliği'nin ilgili (h) (M.G.Kon.Genel Sekreterliğinin 11 Mayıs 1982 günlü yazısı), Çalışma Bakanlığı'nın ilgili (i) (Çalışma Bakanlığınının 13 Mayıs 1982 günlü yazısı), M.S.B.'nin ilgili (j) (M.S.B.'nin 14 Mayıs 1982 günlü yazısı) görüşleri de nazara alınarak, işçilerin işten çıkarılmalarında yargı organlarına başvurma yolu açık olmak üzere bundan böyle aşağıda belirtildiği şekilde uygulama yapılması uygun görülmüştür.

(a) İşçinin kendi isteği, ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller, sağlık sebepleri, normal emeklilik ve belirli süreli hizmet akitlerinin bitişi nedenleriyle iş akdinin sona ermesi veya feshi hallerinde Sıkıyönetim Komutanlıklarına başvurulmayacaktır. Ancak yukarıda sayılan nedenlerden biri ile iş akdi sona eren veya fesh edilen işçi bu işlemin Milli Güvenlik Konseyi'nin 3 numaralı Kararı ve 15 numaralı Bildirisine aykırı olduğunu iddia ederek şikayette bulunursa, Sıkıyönetim Komutanlığınca işveren hakkında 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununa 2474 sayılı

¹⁹ Genelkurmay Başkanlığı'nın 21.5.1982 gün ve Ad.Müş.2723-81/Huk.İş.sayı yazısı.

Kanunla eklenen Ek Geçici 3üncü madde uyarınca işlem yapılabilmesi için, bu şikayetler işten çıkarılan işçi veya yetkili sendika tarafından yazılı olarak işyerinin bağlı bulunduğu bölge çalışma müdürlüğüne ve Sıkıyönetim Komutanlığına yapılacak, bölge çalışma müdürlüğünce sağlanacak iş müfettişlerince şikayet konusu kısa zamanda incelenerek sonucu Sıkıyönetim Komutanlığına bildirilecektir.

(b) Genel güvenlik, asayiş, kamu ve iş düzeni açısından çalışmalarını sakıncalı görülen işçilerin işlerine son verilebilmesi, işverenlerin durumu delilleriyle birlikte Sıkıyönetim Komutanlıklarına bildirmeleri ve alacakları cevaba göre mümkün olabileceğinden; işverenler bu fıkrada belirtilen nedenlerle işlerine son verilmesini istedikleri işçilerle ilgili istemlerini, delilleriyle birlikte ilgili Sıkıyönetim Komutanlığına ve bölge çalışma müdürlüğüne bildireceklerdir. Bu istem, bölge çalışma müdürlüğünce sağlanacak iş müfettişleri tarafından kısa zamanda incelenerek sonucu Sıkıyönetim Komutanlığına iletilecek, Sıkıyönetim Komutanlığı da bu konudaki kararını işverene bildirecektir. İşveren, Sıkıyönetim Komutanlığının kararı üzerine ve karar doğrultusunda işlem yapacak, keyfiyeti işyerinde de ilan edecektir.

© Hizmetleri yararlı olmayan işçilerin işlerine son verilmesi, ekonomik zorunluluklar sonucu işçi miktarının azaltılması veya işyerinin kapatılması nedeniyle işçi çıkarılabilmesi için, işverenler durumu delilleriyle birlikte;

(i) Bölge çalışma müdürlüğü ile işyerinin bulunduğu il valiliğine ve o bölgedeki Sıkıyönetim komutanlığına bildireceklerdir.

(ii) İlgili valilikçe, işverenin bu talebini incelemek üzere;

(a) İşyerinin bulunduğu ildeki vali muavini veya hukuk işleri müdürü,

(b) Sanayi bölge müdürü veya sanayi müdürü bulunmadığı takdirde sanayi irtibat memuru,

(c) İşyerinin bulunduğu yerde varsa, bölge çalışma müdürü veya İş ve İşçi Bulma Kurumu müdürü,

(d) Bir iş müfettişi,

(e) İşveren temsilcisi (İşveren Konfederasyonuna bağlı bir işveren, bulunmadığı takdirde Sanayi ve Ticaret Odalarından bir temsilci),

(f) İşçi temsilcisi (faaliyeti serbest olan sendikalarda işyerindeki sendika baş temsilcisi, faaliyeti yasaklanmış olan sendikalara mensup işçilerle ilgili olarak işyerinde ücret ve kıdemi en yüksek olan bir işçi) den oluşacak bir kurul teşkil edilecektir.

Bu kurula, gerek gördüğünde Sıkıyönetim Komutanları da bir üye verebileceği gibi, mali konuları incelemek üzere vali tarafından bir yetkili de kurula dahil edilebilir.

Bu kurul zaruret halinde veya işin mahiyetine göre en az 5 kişiden teşekkül ettirilebilir.

(iii) Vali muavininin veya hukuk işleri müdürünün başkanlığındaki bu kurul, işverenin talebinin haklı olup olmadığını inceliyerek (talebin haklılığına kanaat getirmesi halinde kaç işçinin işten çıkarılması gerektiğini de belirten) raporundan bir suretini Çalışma Bakanlığına, bir suretini de ilgili Sıkıyönetim Komutanlığına gönderecektir.

(iv) Çalışma Bakanlığı işverenin istemi ile yetkili kurulca hazırlanan raporu inceleyerek, işçilerin işten çıkarılması gerekip gerekmediği, gerekiyorsa ne miktarda çıkarılabileceğini içeren görüşünü ilgili Sıkıyönetim Komutanlığına bildirecektir.

(v) Sıkıyönetim Komutanlığı, işverenin talebi, kurulun raporu ve Çalışma Bakanlığı'nın görüşünü birlikte değerlendirecek, kesin kararını Çalışma Bakanlığı ile işverene bildirecektir.

(vi) İşveren Sıkıyönetim Komutanlığının kararı üzerine ve karar doğrultusunda işlem yapacak, keyfiyeti işyerinde de ilan edecektir.

(6) 5nci maddenin b ve c fıkralarındaki işlemler Sıkıyönetim Komutanlığınca sonuçlandırılıncaya kadar, işçilerin hizmet akitleri feshedilmeyecek ve işçi haklarında bir kısıtlama yapılmayacaktır.

(7) Sıkıyönetim Komutanlıklarına, 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun tanıdığı yetkilerin mahfuz olduğu açıktır."

1982 Temmuz ayında yayınlanan bir habere göre, 1982 yılının ilk altı ayında yaklaşık 180 işyeri, işçi çıkarmak amacıyla gerekli izin için yetkililere başvurdu ve bunlardan 94'üne izin verildi. Yapılan açıklamaya göre, işçi çıkarmak için başvuranların büyük bir bölümü, bunalım içindeki inşaat sektörüne

girdi üretenlerdi. Bu dönemde işçi çıkarmak için gerekli formalitelerin tamamlanması yaklaşık 4 ay alıyordu²⁰.

Sıkıyönetim Komutanlıkları emri ile işten çıkarılan işçilerin tazminatlarının ödenmesi de uygun görüldü. Bu konuda, Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 12.8.1982 tarihli yazısı şöyleydi:

“Sıkıyönetim Komutanlığı emri ile genel güvenlik, asayiş, kamu ve iş düzeni açısından işlerine son verilen işçilere iş akitlerinin feshinde 1475 sayılı İş Yasası'nın 13 ve 14üncü maddelerine göre 'ihbar' ve 'kıdem' tazminatları ödenecektir.”

Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 8 Ekim 1982 günlü yazısında²¹, Genelkurmay Başkanlığı'nın 21 Mayıs 1982 günlü yazısında yer alan düzenlemenin askeri işyerlerinde uygulanması ele alınıyordu. Bu yazıya göre, askeri işyerlerinde işçilerin işten çıkarılmasında, “Bölge Çalışma Müdürlüklerine yapılan şikayet konuları, Bölge Çalışma Müdürlüklerince Milli Savunma Bakanlığı'na intikal ettirilecektir; Milli Savunma Bakanlığınca sağlanacak Askeri İş Müfettişleri şikayet konularını kısa zamanda inceleyerek sonucu EGE Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığına bildirecektir.” Ayrıca, “hizmetleri yararlı olmayan işçilerin işlerine son verilmesi, ekonomik zorunluluklar sonucu işçi miktarının azaltılması veya işyerinin kapatılması” nedenleriyle işçi çıkarılmayacaktır.

Milli Güvenlik Konseyi, 8 Aralık 1982 günlü Resmi Gazete'de yayınlanan 72 numaralı aşağıdaki kararıyla bu konudaki kuşkuvarı giderdi, uygulamayı daha da oturttu:

“1. Grev ve lokavtın ertelenmesi ile işçilerin, hangi şartlar altında işlerinden çıkartılabileceklerine dair, Milli Güvenlik Konseyinin 3 numaralı Kararı ve 15 numaralı Bildirisi, bir kısım ilgililerce yanlış yorumlanarak, uygulamanın sadece zikredilen karar ve bildirin yayımlandığı tarihte grev ve lokavt durumunda bulunan işyerlerine inhisar ettirildiği vaki müracaatlardan anlaşılmaktadır.

2. Milli Güvenlik Konseyinin 3 Nolu Kararı ile 15 Nolu Bildirisi; 12 Eylül 1980 tarihinden bu yana mevcut olan ve bu Kararın yayımından sonra açılan tüm işyerlerinde, grev ve lokavt ertelenmesinin yapıp yapılmadığına bakılmaksızın:

a. İşçinin kendisinin istekte bulunması, ahlak ve iyi niyet kurallarına uymaması, sağlık durumu, normal emeklilik, belirli süreli hizmet akidlerinin sona ermesi ile genel güvenlik, asayiş ve kamu düzeni açısından çalışmasının sakıncalı görülmesi ve hizmetlerinde yararlı olmaması ve benzeri haller dışında hiç bir işçinin işine son verilemeyeceğini,

b. Ekonomik zorunluluk dolayısıyla kapanan veya işçi azaltmak isteğinde bulunan işyerlerinde ise ancak Hükümetin incelemesi üzerine, ilgili makamların vereceği müsaade ile işçi çıkartılabileceğini

amir bulunmaktadır.

3. İkinci maddede belirtilen esasların nasıl uygulanacağı Hükümetçe yayımlanan genelgelde açıklanmıştır.”

Ancak bu ara bazı işverenler, toplu iş sözleşmelerindeki bazı açıkları kullanarak, izin almaksızın işçi çıkartma yoluna gitmeye başladılar. Genelkurmay Başkanlığı, 23 Şubat 1983 tarihinde Başbakanlık, Çalışma Bakanlığı ve Sıkıyönetim Komutanlıklarına aşağıdaki yazıyı göndererek bu duruma engel oldu²²:

“Yüksek Hakem Kurulu'nca yeniden yürürlüğe konulan toplu sözleşmelerde 'işçilerin aynı işverene bağlı ve belediye hudutları dışındaki işyerlerine nakledilmelerine rıza göstermemeleri halinde iş akitleri işverence bildirimli olarak feshedilir' şeklinde hükme yer verdiğiinden konunun açıklığı kavuşturulması istenilmiştir...

“Milli Güvenlik Konseyince işçilerin işten çıkarılmalarına ilişkin olarak yapılmış olan düzenleme geçici döneme ait özel bir düzenlemedir ve Milli Güvenlik Konseyi'nin konu ile ilgili karar ve bildirimleri kaldırılmadığı sürece öncelikle uygulanacağı açıktır. Bu bakımdan toplu iş

²⁰ Dünya, 3.7.1982.

²¹ Ege Ordu ve İzmir-Manisa-Aydın-Uşak-Denizli-Muğla-Antalya-Balıkesir İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 8.10.1982 gün ve 7130-1586-82/SYNT.SVL.İŞL.(1.KS.) sayılı yazısı.

²² Cumhuriyet, 29.3.1983.

sözleşmelerinde yer almış olmasına rağmen, işçilerin aynı işverene bağlı ve belediye hudutları dışındaki başka bir işyerine nakledilmeye rıza göstermemeleri halinde işten çıkarılmaları mümkün görülmemektedir.

“Toplu iş sözleşmelerindeki anılan hükmün, bu yoldan faydalanmak suretiyle işçilerin işten çıkarılmalarında kullanılmasına veya aynı işverene bağlı ve belediye hudutları içindeki işyerleri arasında işçi nakillerinin kötüye kullanılmasına izin verilmesi halinde Milli Güvenlik Konseyi’nin iradesi dolaylı yoldan bertaraf edilmiş olacağı cihetle:

- (a) İşçilerin aynı işverene bağlı ve belediye hudutları dışındaki başka bir işyerine nakledilmelerine ilişkin işlemlerin yukarıda varılan sonuç doğrultusunda,
- (b) İşçilerin aynı işverene bağlı ve belediye hudutları içindeki başka bir işyerine nakledilmelerine ilişkin işlemlerde, şubesi bulunmayan belediyelere nazaran şubeleri bulunan belediyelerin farklı mütalaa edilmesini ve şubesi bulunan belediyelerdeki işçi nakillerinin kötüye kullanılmak suretiyle, işçilerin işten ayrılmaları mecburiyetinde bırakılmalarını önlemek amacıyla, ilgililerin başvurusu üzerine, Sıkıyönetim Komutanlıklarınca gerek görülecek incelemelerin teşkil edilecek kurulca veya takdir edilecek diğer bir suretle yaptırılması ve gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.”

Başbakanlık tarafından 6.7.1983 günü İçişleri Bakanlığı’na gönderilen yazı ²³ da uygulamaya açıklık getirmeyi amaçlıyordu. Yazı şöyleydi:

“(a) İşçinin isteği, ahlak ve iyiniyet kurallarına uymayan haller, sağlık sebepleri, normal emeklilik ve belirli süreli hizmet akitlerinin bitişi nedeniyle iş aktinin sona ermesi veya feshi hallerinde Sıkıyönetim Komutanlıklarına başvurulmayacaktır.

(b) (Yukarıda sayılan nedenlerden biri ile iş akti sona eren veya fesh edilen işçi, bu işlemin Milli Güvenlik Konseyinin 3 numaralı kararı ve 15 numaralı bildirisine aykırı olduğunu iddia ederek şikayette bulunursa, bu şikayetler işten çıkarılan işçi veya yetkili sendika tarafından yazılı olarak işyerinin bağlı bulunduğu Bölge Çalışma Müdürlüğü’ne ve Sıkıyönetim Komutanlığına yapılacak, Bölge Çalışma Müdürlüğü’nce sağlanacak iş müfettişlerince şikayet konusu kısa zamanda incelenerek sonucu Sıkıyönetim Komutanlığına bildirilecektir.

© Genel güvenlik, asayiş, kamu ve iş düzeni açısından çalışmaları sakıncalı görülen işçilerin işlerine son verilebilmesi için, işverenler, işlerine son verilmesini istedikleri işçilerle ilgili istemlerini, delilleriyle birlikte ilgili Sıkıyönetim Komutanlığına ve Bölge Çalışma Müdürlüğü’ne bildireceklerdir.

(d) Hizmetleri yararlı olmayan işçilerin işlerine son verilmesi ekonomik zorunluluklar sonucu işçi miktarının azaltılması veya işyerinin kapatılması nedeniyle işçi çıkarılabilmesi için işverenler durumu delilleriyle birlikte, Bölge Çalışma Müdürlüğü ile işyerinin bulunduğu il valiliğine ve bölgedeki Sıkıyönetim Komutanlığına bildireceklerdir.

(e) İlgili Valilik, teşkil edecek bir kurulca işverenin talebinin haklı olup olmadığını inceliyerek (kaç işçinin işten çıkarılması gerektiğini de belirten) raporundan bir suretini Çalışma Bakanlığına, bir suretini de ilgili Sıkıyönetim Komutanlığına gönderecektir.”

Bu kuralların ülke çapında nasıl uygulandığına ilişkin toplu bilgilere sahip değiliz. Ancak basına yansıyan bazı olaylar, izinsiz işçi çıkarma nedeniyle yargılama ve cezalandırmalar olduğunu göstermektedir.

Milli Güvenlik Konseyi bildirimlerine aykırı olarak işçi çıkaran Örs Zirai Aletleri Fabrikası’nın sahibi Emin Örs, 1983 yılı sonlarında, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 2 numaralı Askeri Mahkemesi tarafından 2 ay 15 gün hapis cezasına mahkum edildi. Ayrıca, işten çıkarılan işçilerin işe geri alınmasını da kararlaştırdı ²⁴.

Gölcük Donanma ve Sıkıyönetim Komutanlığı, 1983 yılı Ağustos ayı başlarında aldığı bir kararla, Karabük Demir Çelik Fabrikaları yönetimi tarafından 29 ay önce işten çıkarılan 1449 işçinin işe iadesine karar verdi. Yatırım-İş Sendikası Başkanı Satılmış Ebik, yaptığı açıklamada, Karabük Demir Çelik Fabrikası’na ait 5000 Evler inşaatında çalışan 1449 işçinin 29 ay önce işten çıkarıldığını, bu uygulama konusunda Yatırım-İş Sendikası’nın Sıkıyönetim Komutanlığı’na başvurduğunu ve bu kararın çıktığını açıkladı ²⁵.

²³ TÜBA, İş, İşçi ve Çalışma Bülteni, No.422, 5.12.1983.

²⁴ Cumhuriyet, 9.12.1983; TÜBA, İş, İşçi ve Çalışma Bülteni, No.423, 12.12.1983.

²⁵ Cumhuriyet, 8.8.1983.

İzin almaksızın işçi çıkaran işverenlerden hakkında dava açılanlara bir örnek de Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası'nda yaşandı. Fabrikada çalışan Muzaffer Numan isimli işçi, 12 Eylül sonrasında, gerekli izin alınmaksızın işten çıkarıldı. M.Numan, bu karara karşı, Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı'na başvurdu. Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı da, aralarında çeşitli yöneticilerin bulunduğu 6 kişi hakkında, 1983 yılında dava açtı. Dava 10 Ağustos 1983 günü başladı. Yöneticiler hakkında istenilen asgari ceza 3 aydı²⁶.

1983 yılında, emekliliğe hak kazanan ve ancak emekli olmayan işçilerin durumu bir sorun olarak ortaya çıktı. Genelkurmay Başkanlığı, emeklilik için gerekli 5000 gün prim ödeme koşulunu yerine getirmenin yanı sıra, erkekse 55 ve bayansa 50 yaşını dolduran işçilerin, ancak toplu iş sözleşmelerinde özel bir hüküm bulunması durumunda işveren tarafından emekli edilebileceğini, aksi takdirde emekli edilemeyeceğini karara bağladı.

Genelkurmay Başkanlığı Adli Müşavirliği'nin Çalışma Bakanlığı'na gönderdiği 2723-81 sayılı yazısı şöyleydi²⁷:

“MGK'nın 3 ve 72 numaralı kararları ile 15 numaralı bildirisinde 'normal emeklilik' kavramına yer verildiğine göre, yukarıda belirtilen hususun 'normal emeklilik' sayılıp sayılmayacağı öncelikle incelenmesi gereken bir husustur. Emeklilik yasal zorunluk halleri dışında talebe bağlı bir haktır.

“Sosyal Sigortalar Kanununda, yaşlılık sigortası için konulan şartlar arasında yer alan, 55 ve 50 yaşları bu ödemenin yapılabilmesi için aranan yaşla ilgili şartlardır. İşçilerin, memurlarda olduğu gibi belirli yaşta zorunlu olarak emekli edilmelerini öngören yasal bir düzenlemeye de rastlanılmamıştır. Hal böyle olunca, işçinin talebi olmadığı takdirde, işverence, sosyal sigortalar mevzuatına göre emeklilik hakkını elde eden 55 yaşını dolduran erkek ve 50 yaşını dolduran kadın işçilerin iş akitlerinin feshedilmesi 'normal emeklilik' kavramı içinde mütalaa edilmemektedir.

“Toplu iş sözleşmelerinde hüküm bulunması halinde 55 yaşını dolduran erkek ve 50 yaşını dolduran kadın işçilerden, Sosyal Sigortalar Kanunu'na göre emeklilik hakkını elde etmiş bulunanların toplu iş sözleşmesindeki haklarının verilmesi suretiyle hizmet akitlerinin feshedilmesinde de bu prosedüre uyulması, işlemlerin buna göre yürütülmesi uygun görülmektedir.

“Bununla beraber, sözleşmelerinde yer alan hükümler gereği olarak, emekliliğe hak kazanmış yukarıda belirtilen nitelikteki işçilerin, işten çıkarılma işleminin kısıtlanması, çalışma zorunda olan genç işçilerin zararına ve işsiz sayısının artmasına neden olacaktır. Bu nedenle, anılan işçilerin, MGK'nın 72 numaralı kararında yer alan 'hizmetleri yararlı olmayan işçiler' kavramına dayanılarak, iş akitlerinin feshedilebilmesi mümkün görülmektedir.”

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Mustafa Kalemli, 1984 yılı sonlarında yaptığı açıklamada, 1983 yılında Sıkıyönetim Komutanlıkları izniyle 22.563 işçinin işe son verildiğini bildiriordu²⁸.

Genelkurmay Başkanlığı 18 Ocak 1984 gün ve 2723-81 sayılı kararıyla, MGK kararına bağlı işten çıkarma yasağını yürürlükten kaldırdı ve Sıkıyönetim Komutanlıklarının 1402 sayılı yasaya dayanarak işten çıkarma yasağını sürdürme konusunda yetki kullanabileceklerini belirtti. Bu kararın hemen ardından Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı bu yetkiyi kullanma konusunda bir düzenleme getirdi²⁹.

4ncü Kolordu ve Ankara, Çankırı, Kastamonu İlleri Sıkıyönetim Komutanı'nın 31.1.1984 gün ve Ad.Müş.1984/İş-18-1260 sayılı yazısı şöyleydi³⁰:

“(1) Milli Güvenlik Konseyinin işçi-işveren ilişkilerini düzenleyen karar ve bildirimlerinin yürürlükten kalktığı, bu karar ve bildirimlerin uygulanmasıyla ilgili ilgi (a) emir ile birlikte çeşitli genelgelerin de tatbik imkanının bulunmadığı ilgi © (Genelkurmay Başkanlığınının 18 Ocak 1984 gün ve Ad.Müş:2723-81/huk.ış.sayılı emri) ile bildirilmiştir.

²⁶ Cumhuriyet, 8.8.1983.

²⁷ Cumhuriyet, 9.8.1983.

²⁸ TÜBA, İş, İşçi ve Çalışma Bülteni, No.477, 24.12.1984.

²⁹ Cumhuriyet, 18.2.1984.

³⁰ TÜBA İş, İşçi ve Çalışma Bülteni, No.433, 20.2.2984.

Bu sebeplerle işçi çıkarma talepleri ile işyeri kapatma taleplerinin, öncelikle Valilikte oluşturulan komisyonda incelenmesi ve bilahare bu konuda Çalışma Bakanlığının mütalaasının alınması biçimindeki uygulamaya son verilmiştir.

(2) Ancak ilgi (b) Komutanlık emri (Ankara Sıkıyönetim Komutanlığının 13 numaralı bildirisini) ile belli sebepler dışında işçi çıkarılması Komutanlığın iznine bağlandığından işçi çıkarma taleplerinin incelenebilmesi için;

(a) Ankara Bölge Çalışma Müdürlüğüne görevlendirilecek bir iş müfettişi,
(b) Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonunca görevlendirilecek bir temsilci (işçi çıkarma talebinde bulunan işyerinde uygulanan toplu iş sözleşmesinde taraf sendika halen faaliyette bulunan başka bir konfederasyona bağlı ise bu konfederasyonun seçeceği, bağımsız bir sendika ise bu sendikaca seçilecek bir temsilci),
© Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonunca görevlendirilecek bir temsilci olmak üzere 3 kişilik bir komisyonun oluşturulması uygun görülmüştür.

(3) Bu amaçla, Ankara İşçi Çıkarma ve İşyeri Kapatma Taleplerini İnceleme Komisyonunda çalışan iş müfettişinin Komutanlığımız emrinde görevlendirilmek üzere Komutanlıkta hazır bulundurulmasını Bölge Çalışma Müdürlüğünden, bu komisyonda görev alması uygun görülen işçi ve işveren temsilcilerinin isimlerinin bildirilmesini Türkiye İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonlarından rica ederim.”

Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı 15 Mart 1984 tarihinde Teksif Sendikası Çamdibi Şube Başkanlığı'na yazdığı yazıda ³¹, İzmir'de Salhane'de kurulu Kula Mensucat Fabrikası'ndan çıkarılan Paşa İrmak, Mahmut Tan ve Aydoğan Güven'in işe iade edilmelerinin Komutanlıkça uygun görüldüğü belirtiliyor ve şöyle deniliyordu: “Bundan böyle, Sıkıyönetim Komutanlığından gerekli izin alınmadan, ilgi (a) bildiriye (Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 12.12.1983 gün ve 42 sayılı bildirisini) aykırı şekilde işçi çıkarıldığı tesbit edildiğinde, işyeri yöneticileri hakkında, 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununa göre yasal işlem yapılacaktır.”

Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 30.4.1984 günlü yazısının ilgili bölümleri de şöyleydi ³² :

“(3)(a) İşçinin kendi isteği veya 1475 sayılı İş Kanunu'nun 17nci maddesindeki sebeplere dayanarak işten çıkarma hallerinde (ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller), çıkarma işleminin haksız olduğuna dair vaki şikayetler, Bölge Çalışma Müdürlüklerine intikal ettirilmekte yetinilecektir.

(b) (a) maddesindeki nedenler dışında işçi çıkarılmasını gerektiren hallerde, işverenler keyfiyeti, gerekçeleri ile birlikte, İzmir ilinde Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı'na, diğer illerde Sıkıyönetim Komutan Yardımcılıkları ile Bölge Çalışma Müdürlüklerine bildireceklerdir. Bu başvurular Sıkıyönetim Komutan Yardımcılıkları ve Bölge Çalışma Müdürlüklerince Komutanlığa intikal ettirilecek ve Komutanlıkça verilecek karara göre işlem yapılacaktır.

© İşçi çıkarma işlemlerinin ‘çalışma özgürlüğünü kısıtlayacak, iş barışını, genel güvenlik, asayiş ile kamu düzenini bozacak nitelikte olması hallerinde’; konu, İzmir ilinde Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığınca, diğer illerde Sıkıyönetim Komutan Yardımcılıklarınca, Bölge Çalışma Müdürlüğü ile bölgedeki iş müfettişlerinden görevlendirilecek iki yetkili, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu ile Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonunca görevlendirilecek birer temsilciden oluşan KOMİSYON'lara incelettirilecek, yapılan inceleme sonunda düzenlenecek raporlar Komutanlığa intikal ettirilecektir. Raporları değerlendirilmesi sonucunda uygulamaya esas nihai karar Komutanlıkça verilecektir.

(d) Anılan komisyona iştirak edecek, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu temsilcisi bulunmadığı takdirde işçi çıkarma talebinde bulunan işverenin temsilcisi, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu temsilcisi bulunmadığı takdirde ise işyerindeki yetkili sendika temsilcisi veya işyerinde ücret ve kıdemi en yüksek olan bir işçi komisyona katılacaktır.

(4) Komisyon görevini, İZMİR ilinde EGE Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı Harekat Şube Müdürlüğü Sivil İşler Kısım Amiri, diğer illerde ise Sıkıyönetim Komutan Yardımcılıklarınca belirlenecek bir yetkilinin başkanlığında yürütülecektir.”

³¹ Ege Ordu ve İzmir-Manisa-Aydın-Uşak-Denizli-Muğla-Antalya-Balıkesir İleri Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 15.3.1984 gün ve 7130-492-84/SYNT.SVL.İŞL.(1.KS.) sayılı yazısı

³² Ege Ordu ve İzmir-Manisa-Aydın-Uşak-Denizli-Muğla-Antalya-Balıkesir İleri Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 30.4.1984 gün ve 7130-1024-84-SYNT.SVL.İŞL.(1.Ks) sayılı yazısı.

İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı da 13 Şubat 1984 tarihinde benzer nitelikte bir karar kabul etti. Sıkıyönetimin kaldırıldığı 13 ilde ise işçi çıkarmalar tümüyle serbest kaldı ³³.

Diğer taraftan, geçmişte açılan davalara devam edildi. Örneğin, Sorgun'daki Maden İşçileri Sendikası Başkanı A.K., 30.10.1982 tarihinde sendikada müstahdem olarak çalışan kişiyi işten çıkarmaktan, 2. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nde 21.12.1983 tarihinde, 2 ay 15 gün süreyle hapis cezasına çarptırıldı. Bu hükmün temyizi mümkün bulunmadığından, hüküm kesinleşti ve infaz edildi ³⁴.

İşçilerin işten çıkarılması, TÜRK-İŞ ile Hükümet arasında gerçekleştirilen görüşmelerde de yer aldı. 17 Temmuz 1984 günü gerçekleşen görüşmede TÜRK-İŞ tarafından Başbakan Turgut Özal'a sunulan metinde bu konuda şu görüş yer alıyordu ³⁵:

"6 Kasım 1983 genel seçimlerinden sonra MGK'nin işçi çıkarma yasağına ilişkin bildiri ve kararları yürürlükten kalkmış, ancak Sıkıyönetim Komutanlıkları kendi ölçüleri doğrultusunda bu yasağı komutanlık emri olarak yürütme yolunu seçmiştir. Halen işçi çıkarma yasağının daraltılmakta olduğu, işçi çıkarma ve işyeri kapatma olaylarının yaygınlaştığı, ilgili komisyonlarda işveren lehine yeni ölçülerin benimsendiği görülmektedir..."

"...İşçi çıkarma yasağı, MGK bildiri ve kararlarındaki amacı uygun olarak Hükümetçe ele alınmalı, Sıkıyönetim Komutanlıklarındaki farklı uygulamalara son verilerek, genel ilke tayin edilip, yasağın uygulanış ve işleyişi kararname yada genelge ile ülke düzeyinde yeniden belirlenmelidir."

Bu uygulamalara, 27 Ekim 1984 tarihinde başlayan bir süreçle son verildi.

Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı, 27 Ekim 1984 günlü bildiriyle, işçi çıkartma yasağının kalktığını açıkladı. 27-31 Ekim 1984 günleri arasında Sıkıyönetim Komutanlıkları tarafından yapılan açıklamalarla, Ankara, Eskişehir, İstanbul, Edirne, İzmir, Manisa, Uşak, Denizli, Antalya, Kastamonu, Çankırı, Kocaeli, Zonguldak, Bursa, Diyarbakır, Hakkari, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Van, Adana, İçel, Kahramanmaraş, Gaziantep, Hatay, Adıyaman, Malatya, Kayseri, Konya, Erzurum, Ağrı, Kars ve Artvin'de işçi çıkarma yasağı ve grev-lokavtların izne bağlanması uygulaması sona erdirildi. TÜRK-İŞ Yönetim Kurulu 30 Ekim 1984 günü olağanüstü olarak toplanarak durum değerlendirmesi yaptı ve gelişmeleri "kaygı verici" olarak nitelendirdi ³⁶. TİSK Başkanı Halit Narin ise, "yasağın kaldırılmasına yaygara yapanlar, hala çarpık gelişmelerin izlerini kafalarından atamayan bazı sendika başkanları ya da liderleridir. Bu insanlara karşı ancak teessüf etmek lazımdır. Demokrasinin icabı işçi almak olduğu kadar, istenmemesine rağmen, zaman zaman işçi çıkarmaktır," dedi ³⁷.

Böylece, Türkiye tarihinde Sıkıyönetim Komutanlıklarının işçi çıkarma yasağı uyguladıkları ilginç bir dönem sona erdi.

³³ Cumhuriyet, 13.3.1984.

³⁴ TÜBA, İş, İşçi ve Çalışma Bülteni, No.437, 19.3.1984.

³⁵ TÜBA, İş, İşçi ve Çalışma Bülteni, No.456, 30.7.1984.

³⁶ TÜBA, İş, İşçi ve Çalışma Bülteni, No.470, 5.11.1984.

³⁷ Cumhuriyet, 1.11.1984.